

Міністерство освіти і науки України

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка

СИЛАБУС

навчальної дисципліни

**КОЗАЦЬКА СТАРШИНА ЛІВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVII – XVIII ст.:
ГЕНЕЗА ТА ЕВОЛЮЦІЯ**

Загальна інформація

Компонент освітньо-професійної програми	<i>Вибірковий</i>
Кількість кредитів ECTS	3
Мова навчання	українська
Ступінь вищої освіти	бакалавр
Галузь знань	01 Освіта
Спеціальність	014 Середня освіта
Освітньо-професійна програма	014 Середня освіта (Історія)

Мета навчальної дисципліни

Метою навчальної дисципліни «Козацька старшина Лівобережної України другої половини XVII–XVIII ст.: генеза та еволюція» є ознайомлення здобувачів вищої освіти другого освітнього рівня «бакалавр» з основними джерелами, літературою та методологічним підґрунтям дослідження козацької старшини, вивчення зародження, генези та подальшої еволюції цієї елітарної верстви українського суспільства XVII – XVIII ст., удосконалення наукового аналізу процесів її походження, персонального складу, громадсько-політичної та соціогуманітарної діяльності, майнового становища; розвиток навичок наукового аналізу, подальше формування вміння виявлення і опрацювання літератури та основних видів джерел з обраної проблематики, їх використання при написанні наукових студій; виховання патріотизму, національної та громадської свідомості.

Основними завданнями навчальної дисципліни «Козацька старшина Лівобережної України XVII – XVIII ст.: генеза та еволюція» є:

- ознайомлення студентів з основним масивом наукової літератури та джерел з історії козацької старшини;
- розвиток уміння виявляти та опрацьовувати історичні джерела з історії козацької старшини, з'ясувати ступінь їх достовірності, використовувати отриману інформацію для написання наукових праць, укладання генеалогічних розписів;
- сприяти застосуванню знань з історії козацької старшини для осмислення ролі української національної еліти у процесі державотворення, у

громадсько-політичному, соціально-економічному та національно-культурному житті.

Передумови вивчення дисципліни

Для результативного опанування знаннями, вміннями, навичками при вивченні даної дисципліни здобувач вищої освіти повинен мати базові знання з історії України литовсько-польської доби другої половини XIII – першої половини XVII ст. та історії України доби Гетьманщини другої половини XVII – XVIII ст., історії держав Центрально-Східної Європи доби Середньовіччя та ранньомодерного періоду, а також знання з різних галузей спеціальних історичних дисциплін, українського архівознавства, джерелознавства та історіографії історії України.

Результати навчання

У результаті вивчення дисципліни здобувачі вищої освіти повинні:

знати:

- основні види джерел з історії та генеалогії козацької старшини, місця їх зберігання та архівні фонди;
- історіографічний доробок XIX – початку XXI ст. у галузі вивчення козацької старшини;
- методику виявлення, опрацювання та запровадження до наукового обігу джерел з історії козацької старшини;
- витоки та джерела походження, соціальний та національний склад козацької старшини;
- основні категорії козацької старшини, їх повноваження, функції та правове становище;
- основні козацько-старшинські родини, їх персональний склад, життєвий шлях найвідоміших представників, причини та обставини приходу до влади або її втрати;
- джерела та основні шляхи набуття земельних володінь представниками козацької старшини;
- основні напрямки військової, громадсько-політичної, благодійницької, культурницької діяльності;
- основні етапи нобілітації та інтеграції козацької старшини до середовища російського дворянства, правові підстави, результати та наслідки цього процесу.

вміти:

- виявляти та опрацьовувати джерела з історії козацької старшини, з'ясовувати їх інформаційний потенціал та ступінь достовірності;
- аналізувати відомості з історії козацької старшини у науковому доробку вітчизняних та зарубіжних вчених;
- використовувати основні методологічні принципи та методи дослідження при написанні наукових студій;
- використовувати набуті знання при викладанні навчальних дисциплін у середній та вищій школі;

– застосовувати відомості з історії та генеалогії козацької старшини при укладанні родоводів, генеалогічних розписів.

Зміст дисципліни

Змістовий модуль 1

Джерела, історіографія, методологія та склад козацької старшини

Тема 1. Джерела з історії козацької старшини.

Характеристика основних архівосховищ і фондів. Класифікація основних видів джерел з історії козацької старшини: статистичні матеріали (реєстри і компути), міждержавні угоди Війська Запорозького з Московською державою, діловодна документація, джерела церковного походження, описово-статистичні джерела, публічно-правові та приватно-правові акти, законодавчі акти (універсали та царські грамоти), документи органів російського самодержавства, сеймові конституції та королівські привілеї, джерела особового походження, прокламації і заклики ватажків козацьких рухів, конфесати (матеріали допитів), документи російських органів влади в Україні. Їх інформаційний потенціал та ступінь достовірності інформації.

Тема 2. Історіографія історії козацької старшини.

Витоки історіографії історії козацької старшини. Основні етапи дослідження козацької старшини: дореволюційний (науковий спадок М. Костомарова, М. Максимовича, О. Лазаревського В. Модзалевського, Г. Милорадовича, В. Липинського), радянський (дослідження М. Грушевського, Л. Окіншевича, О. Оглоблина, І. Крип'якевича, М. Петровського, Ф. Шевченка, В. Дядиченка, К. Стецюк, О. Компан, О. Апанович, В. Борисенка, О. Путра, Г. Швидько, В. Сергійчука). Вивчення козацької старшини у західній українській діаспорі (Л. Окіншевич, О. Оглоблин, Б. Крупницький, Ю. Гаєцький, О. Субтельний). Дослідження козацької старшини на сучасному етапі (Я. Дашкевич, В. Смолій, В. Степанков, В. Горобець, Ю. Мицик, В. Щербак, Т. Чухліб, В. Кривошея, І. Кривошея, В. Томазов). Історіографічні дослідження за кордоном (Т. Яковлева, С. Плохій, З. Когут). Проблеми та перспективи подальших досліджень.

Тема 3. Методологія та методика дослідження козацької старшини.

Основні принципи дослідження козацької старшини: історизм, об'єктивність, системність. Цивілізаційний підхід у дослідженні козацької старшини. Підходи до класифікації козацької старшини. Основні методи дослідження козацької старшини: конкретно-пошуковий, аналізу та синтезу, структурно-персональний, біографічний, проблемно-хронологічний, ретроспективний та перспективний, просопографічний. Особливості використання принципів і методів у конкретно-історичних дослідженнях.

Тема 4. Структура козацької старшини.

Урядова козацька старшина. Генеральна старшина: гетьман, обозний, суддя, писар, осавул, хорунжий, бунчужний. Полкова старшина: полковник, обозний, суддя, писар, осавул, хорунжий. Сотенна старшина: сотник, писар, осавул, хорунжий, городові, сотенні, курінні отамани. Витоки, еволюція, права та повноваження козацьких урядовців.

Неурядова козацька старшина. Витоки значного військового товариства та його подальша еволюція. Бунчукові, значкові та військові товариші, їх сутність, повноваження, обов'язки, персональний склад.

Змістовий модуль 2

Козацька старшина за доби Гетьманщини

Тема 1. Козацька старшина за доби Української національної революції середини XVII ст.

Гетьман Б.Хмельницький та його оточення: походження гетьмана, його родина, дружини, діти, нащадки. Найближче оточення гетьмана: генеральна старшина, полковники.

Козацька старшина регіональних старшинських угруповань (корінні козацькі полки, новостворені козацько-старшинські полки, полки січової орієнтації, шляхетсько-козацькі полки), її походження, персональний склад, горизонтальна та вертикальна циркуляція.

Тема 2. Козацька старшина за доби Руїни.

Гетьман І. Виговський, його походження, родинні зв'язки, соціальна підтримка, соратники і противники. Козацько-старшинські угруповання за доби І. Виговського: радикальне, помірковане, консервативне. Ротація старшинських кадрів в полках регіональних старшинських угруповань. Циркуляція урядової старшини у полках Гетьманщини за гетьманування Ю. Хмельницького. Боротьба за владу прихильників і противників Ю. Хмельницького.

Козацька старшина в умовах розколу Гетьманщини. Правобережний гетьман П. Тетеря та його оточення. Соціально-політичний портрет гетьмана І. Брюховецького, його походження та соціальна опора. Прихід до влади на Лівобережжі січовиків.

Гетьман П. Дорошенко, його походження, родинні зв'язки та оточення. Персональний склад правобережної козацької старшини, її походження та соціально-політична та зовнішньополітична орієнтація.

Лівобережний гетьман Д. Ігнатович, його походження, обставини отримання влади, родина, старшинське оточення. Походження гетьмана І. Самойловича та його родинне оточення. Ротація старшинських кадрів у лівобережних полках, поповнення складу місцевої старшини вихідцями з Правобережжя та іноземцями.

Тема 3. Козацька старшина в умовах обмеження автономії Гетьманщини.

Походження гетьмана І. Мазепи, його родина і оточення. Прихід до влади на Лівобережжі вихідців з правобережних старшинських родин. Масштабна ротація старшини у лівобережних полках. Зростання впливу гетьманських «дворян». Посилення опозиційності місцевих старшинських родин. Козацька старшина у подіях Північної війни. Позиція козацької старшини щодо українсько-шведського союзу.

Еволюція соціально-політичної орієнтації козацької старшини після поразки українсько-шведського союзу. Втягнення козацької старшини в орбіту російської політики. Посилення впливу військових канцеляристів. Гетьман

І. Скоропадський, його походження та оточення. Зростання кількості росіян та іноземців на старшинських урядах, їх політичний портрет. Форми опозиційності старшини щодо російської політики. Персональний склад старшини лівобережних полків.

Козацька старшина в умовах посилення російського тиску на державні інституції Гетьманщини у 1720-х рр. Ініціативи козацької старшини щодо захисту інтересів Української козацької держави. Наказний гетьман П. Полуботок, його оточення і родинні зв'язки.

Посилення впливу південнослов'янських кадрів у складі козацької старшини. Гетьман Д. Апостол, його кар'єрний шлях, взаємовідносини з представниками старшинської еліти. Козацька старшина за доби Правління гетьманського уряду.

Тема 4. Козацька старшина в умовах ліквідації Української козацької держави.

Феномен родини Розумовських. Персональний склад старшини лівобережних полків. Посилення впливу неурядової старшини. Поява на урядах представників нових родів.

Козацька старшина в умовах ліквідації полково-сотенного устрою. Козацька старшина за доби правління Другої Малоросійської колегії. Поява автономістської ідеології в середовищі козацької старшини. Справа «ніжинських дисидентів» 1767 р. Козацька старшина і формування представницьких шляхетських органів влади. Основні етапи нобілітації козацької старшини, її інтеграція до середовища російського дворянства.

Змістовий модуль 3

Соціальний портрет козацької старшини

Тема 1. Майнове становище козацької старшини.

Основні форми землеволодіння козацької старшини. Становлення рангових володінь урядової козацької старшини. Перетворення рангових володінь на особисті спадкові. Майнове становище різних категорій урядової та неурядової старшини. Структура земельних володінь козацької старшини.

Джерела старшинського землеволодіння: пожалування гетьманів та російських монархів, придбання маєтностей, успадкування, отримання в якості посагу, пряме захоплення. Підприємницька діяльність козацької старшини.

Тема 2. Патронально-клієнтарні відносини у середовищі козацької старшини.

Родинні зв'язки козацької старшини. Сутність і прояви патронально-клієнтарних відносин. Механізми заміщення урядів як прояв патронально-клієнтарних відносин. Вплив патронально-клієнтарних відносин на отримання маєтностей.

Тема 3. Освітні стратегії козацької старшини.

Рівень освіти козацької старшини у другій половині XVII ст. Джерела освіти козацької старшини. Освіта вихідців з козацької старшини у вітчизняних та закордонних навчальних закладах. Літературні та наукові уподобання козацької старшини.

Тема 4. Культура і побут козацької старшини.

Побут козацької старшини: житло, одяг, кухня, предмети розкоші. Традиції проведення дозвілля. Відзначення календарних та родинних свят і обрядів. Поховальна культура.

Культурницька діяльність козацької старшини. Благодійницька діяльність. Наукова та літературна творчість.

Форми та методи навчання

Викладання дисципліни «Козацька старшина Лівобережної України другої половини XVII–XVIII ст.: генеза та еволюція» передбачає використання таких методів навчання: словесні (лекція, бесіда, дискусія), наочні, практичні (практичні роботи), пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, проблемне викладання, частково-пошуковий, дослідницький, індуктивні, дедуктивні).

Контроль навчальних досягнень

Поточний контроль здійснюється під час проведення лекційних та практичних (семінарських занять), виконання самостійної роботи, модульних контрольних робіт впродовж семестру.

Підсумковий контроль здійснюється під час складання студентами заліку.

Критерії оцінювання навчальних досягнень:

а) робота на лекції (за курс) (активність роботи, ведення зошитів і написання конспектів) – до 10 балів;

б) робота на семінарському занятті – до 5 балів;

- Відповідь на семінарському занятті – до 3 балів

- Запитання на семінарському занятті – 1-2 бали

- Рецензування відповіді на семінарському занятті – 1-2 бали

- Доповнення на семінарському занятті – до 1-2 бали

в) самостійна робота – до 10 балів

г) модульна контрольна робота – до 15 балів

Ведення конспекту лекцій оцінюється за наступними критеріями: повнота, охайність, грамотність. Наявність усіх компонентів лекцій, які відповідають усім вимогам, може бути оцінено від 8 до 10 балів; неохайне оформлення – від 4 до 7 балів; за відсутності конспекту окремих лекцій або недостатньо повне відображення лекційного матеріалу у конспекті – від 1 до 3 балів.

Відповідь на семінарському занятті оцінюється за наступними критеріями:

5 балів – студент у повному обсязі опрацював програмовий матеріал (основну і додаткову літературу, джерела), має глибокі й міцні знання, упевнено оперує набутими знаннями, виявляє розуміння історичних процесів, робить аргументовані висновки, може вільно висловлювати власні судження і переконливо їх аргументувати, може аналізувати історичну інформацію, здатний презентувати власне розуміння, оцінку історичних явищ, має досить міцні навички роботи з історичною картою.

4 бали – студент вільно володіє навчальним матеріалом (опрацював основну і деяку частину додаткової літератури і джерел), узагальнює окремі факти і формулює нескладні висновки, обґрунтовує свої висновки конкретними фактами, взятими з підручників, посібників історичних документів; може дати порівняльну характеристику історичних явищ, визначення понять, самостійно встановлює причинно-наслідкові зв'язки; узагальнювати та застосовувати набуті знання.

3 бали – студент загалом самостійно відтворює програмовий матеріал (на рівні підручника), може дати стисло характеристику питання, загалом правильно розуміє історичні терміни, але у викладеному матеріалі є істотні прогалини, виклад не самостійний (переказ підручника), є певні неточності як у матеріалі, так і у висновках, аргументація слабка.

1-2 бали – студент за допомогою викладача намагається відтворити матеріал, але відповідь неповна, в ній налічується багато неточностей, головний зміст матеріалу не розкрито.

За виконання модульної контрольної роботи студенти можуть отримати максимально 15 балів. Неповна відповідь на запитання, в якій налічується багато неточностей, не достатнє володіння науковим апаратом оцінюється від 1 до 5 балів; відповідь, яка позбавлена серйозних неточностей, але має окремі недоліки, оцінюється від 6 до 10 балів. Повна відповідь оцінюється до 15 балів.

Орієнтовний розподіл балів за видами робіт:

10 % – лекційні роботи;

50 % – практичні роботи;

20 % – самостійна робота;

20 % – модульна контрольна робота;

25% – підсумковий контроль.

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка за шкалою ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсової роботи (проекту), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
83 – 89	B	добре	
75 – 82	C		
68 – 74	D	задовільно	
60 – 67	E		
35 – 59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0 – 34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Політика курсу

Учасники освітнього процесу керуються нормативними документами та відповідними Положеннями, затвердженими в НУЧК:

Положення про організацію освітнього процесу:
https://drive.google.com/file/d/1p-qykVjCEwDD9xbkl44yFQXwv_0t8u0I/view;

Положення про академічну доброчесність:
https://drive.google.com/file/d/1TggRAFOOn49g08VcMd_XsZHGyYNpm5LPs/view;

Положення про дистанційне навчання:
https://drive.google.com/file/d/1gluLeBZbSavx_wxfenFfGfUrzzi2qOVn/view;

Положення про електронні навчальні курси:
<https://drive.google.com/file/d/1jiteLFbdWc70yw6vy2gEGj5QC3ZQ03qb/view>

Студент має право:

- вільно висловлювати свої думки усно або письмово, аргументуючи їх знаннями провідних засад історії України, всесвітньої історії, економіки, права тощо;

- вносити пропозиції щодо формування та реалізації власної освітньої траєкторії; активізації власної самостійної пізнавальної діяльності, форм і методів проведення аудиторних занять;

- відпрацьовувати пропущені заняття в установленому порядку;

- отримати індивідуальні консультації у викладача.

Студент зобов'язаний:

- відвідувати заняття всіх видів відповідно до встановленого дирекцією розкладу, запізнення на заняття допускається тільки з поважних причин;

- брати активну участь у роботі під час аудиторних занять, дотримуватися правил етичної поведінки, поважати думки та права інших студентів і викладача.

Політика щодо дедлайнів та перескладання. Пропущені з поважної причини заняття дозволяється відпрацьовувати впродовж двох тижнів після завершення дії поважної причини і при наявності документа-підстави (довідки, розпорядження про індивідуальних графік відвідування тощо).

При вивченні дисципліни, виконанні лабораторних занять та проведенні форм контролю студенти зобов'язані дотримуватись принципів академічної доброчесності. Зокрема, студенти керуються нормами «Положення про академічну доброчесність здобувачів освіти в національному університеті «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка» (Наказ Ректора № 383 від 27.12.2019 р. зі змінами і доповненнями від 23.12.2020 (<https://drive.google.com/file/d/1YOj2QK3xW-03evO8Tkg1o3ZKUAbBL-VH/view>)).

У процесі навчання та при підготовці рефератів і презентацій забороняються плагіат, фабрикація та фальсифікація результатів, списування, хабарництво.

Політика щодо викладання. Викладання навчальної дисципліни відбувається на засадах студентоцентризму, антропоцентризму, гуманізму, поваги до соціокультурного плюралізму.

Матеріально-технічне забезпечення

Згідно з Положенням про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах, затверджених наказом Міністерства освіти України від 2 червня 1993 р. № 161, науково-методичне забезпечення навчального процесу у вищих навчальних закладах складається зі:

- стандарту вищої освіти;
- навчального плану;
- лекційна аудиторія з установленим мультимедійним обладнанням.
- навчальної програми дисципліни;
- підручників і навчальних посібників;
- інструктивно-методичних матеріалів до семінарських занять;
- індивідуальних семестрових завдань для самостійної роботи студентів;
- контрольних завдань до семінарських занять;
- контрольних робіт для перевірки рівня засвоєння студентами навчального матеріалу;
- методичних матеріалів для студентів з питань самостійного опрацювання фахової літератури;
- методичні матеріали для студентів з питань самостійного опрацювання фахової літератури;
- домашній настільний ПК або ноутбук (при дистанційному навчанні) з ОС Windows або ОС Linux.
- комп'ютерна мережа, браузер.
- Програми створення комп'ютерних презентацій.
- Програмне забезпечення для підтримки дистанційного навчання (Zoom, Moodle, Telegram, Viber).

Інформаційні ресурси

Гуржій О. І., Чухліб Т.В. Гетьманська Україна. Київ: Видавничий дім «Альтернативи», 1999. 304 с. («Україна крізь віки». Т. 8).

Дядиченко В.А. Нариси суспільно-політичного устрою Лівобережної України в кінці XVII – на початку XVIII ст. Київ: Видавництво АН УРСР, 1959. 532 с.

Заруба В. Адміністративно-територіальний устрій та адміністрація Війська Запорозького у 1648–1782 рр. Дніпропетровськ: ПП «Ліра ЛТД», 2007. 380 с.

Кривошея В. Генеалогія українського козацтва: нариси історії козацьких полків. Київ: Видавничий дім «Стилос», 2004. 391 с.

Кривошея В. Козацька еліта Гетьманщини. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, 2008. 452 с.

Кривошея В.В. Козацька старшина Гетьманщини: Енциклопедія. Київ: Стилос, 2010. 792 с.

Кривошея В.В., Кривошея І.І., Кривошея О.В. Неурядова старшина Гетьманщини. Київ: Стилос, 2009. 432 с.

Кривошея В.В. Українська козацька старшина. Ч. 1. Реєстр урядників

гетьманської адміністрації: Вид. 2-е, доповнене, уточнене і виправлене. Київ, 2005. 259 с.

Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. Киев: Типография тов-ва Г.Л. Фронцкевича и К⁰, 1908. Т. 1. 8; 519 с.

Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. Киев: Типография тов-ва Г.Л. Фронцкевича и К⁰, 1910. Т. 2. 720 с.

Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. Киев: Типо-Литография «С.В. Кульженко», 1912. Т. 3. 824; 24 с.

Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. Киев: Типо-Литография «С.В. Кульженко», 1912. Т. 4. IV; 832; 26 с.

Модзалевський В. Малоросійський родословник. Київ, 1998. Т. V. Вип. 1. 96; 2 с.

Модзалевський В. Малоросійський родословник. Київ, 1998. Т. V. Вип. 2. 96 с.

Модзалевський В. Малоросійський родословник. Київ-Санкт-Петербург: Видавництво ВІРД, 2004. Т. V. Вип. 3. 80 с.

Модзалевський В. Малоросійський родословник. Київ-Санкт-Петербург: Видавництво ВІРД, 2004. Т. V. Вип. 4. 80 с.

Модзалевський В. Малоросійський родословник. Київ-Санкт-Петербург: Видавництво ВІРД, 2004. Т. V. Вип. 5. 100 с.

Панашенко В.В. Соціальна еліта Гетьманщини (друга половина XVII–XVIII ст.). Київ: Інститут історії України НАН України, 1995. 211 с.

Gajecy G. TheCossak Administration of the Hetmanate. Cambridge, Massachusetts, 1978. Volume One. P. 1–395; Volume Two. P. 396–790.

Інформація про викладача

Прізвище, ім'я, по батькові викладача	Токарев Сергій Анатолійович
Науковий ступінь, вчене звання, посада	Кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України, археології та краєзнавства
Комунікація	Кафедра: історії України, археології та краєзнавства E-mail: tokarev-s-a@ukr.net Телефон: +38-067-164-90-71
Посилання на дисципліну в системах дистанційного навчання	https://moodle.chnpu.edu.ua/course/view.php?id=67 Zoom: https://us04web.zoom.us/j/3646804939?pwd=TEExMMXFkSU1UQ3dkeHZOUYloxQjMzUT09
Консультації	Понеділок: 16:00 – 17:00